

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІЇ НА ЕТАПІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО–РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

У діяльності податкової міліції найбільшого поширення отримала взаємодія між оперативними та слідчими підрозділами. Це викликано тим, що на ці підрозділи якраз і покладаються обов'язки щодо виявлення, розслідування та попередження злочинів, які входять у підслідність податкової міліції.

Проблемам організації взаємодії та координації діяльності органів дізнання та слідства різних правоохоронних органів у наукових дослідженнях приділено значну увагу. Ця проблематика розглядається як окремо, так і в структурі криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів [1]. Загальні питання організації взаємодії органів дізнання та слідства, тактика проведення окремих слідчих дій за дорученнями слідчого, організація діяльності слідчо–оперативних груп мають своє поширення і на діяльність підрозділів податкової міліції. Це означає, що існуючі методичні рекомендації щодо взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів можуть бути повністю застосовані у спільних діях органів дізнання та слідства податкової міліції.

Метою нашого дослідження проблем взаємодії та координації діяльності не є трансформація існуючих методичних рекомендацій на діяльність податкової міліції. Пропонується розглянути окремі особливості діяльності цього правоохоронного органу щодо організації взаємодії, які раніше не розглядалися, і які мають важливе значення у проведенні спільних дій оперативними та слідчими підрозділами податкової міліції.

Одним із таких напрямів є організація взаємодії під час проведення дослідчої перевірки та збору первинних матеріалів для вирішення питання про порушення кримінальної справи. Змістом зазначеного напрямку може бути також організація та координація діяльності органів дізнання та слідства у ході реалізації матеріалів оперативно–розшукової діяльності.

Діяльність оперативних підрозділів податкової міліції щодо збору первинних матеріалів має певні особливості. Вони викликані складністю процесу збору первинних матеріалів та недосконалістю чинного кримінально–процесуального законодавства. Аналіз діяльності підрозділів податкової міліції та особистий досвід роботи у слідчих підрозділах, в т.ч. й податкової міліції, дозволяє запропонувати певний порядок організації взаємодії оперативних та слідчих підрозділів на етапі збору первинних матеріалів та вирішення питання про порушення кримінальної справи. Для ефективного вирішення цього завдання пропонується у слідчому підрозділі доручити одному або декільком співробітникам безпосередньо надавати консультації співробітникам оперативних підрозділів. Такі співробітники повинні мати значний досвід практичної роботи та володіти методикою збору первинних матеріалів про злочини, які входять до підслідності податкової мі-

ліції. Окрім консультацій, вони повинні надавати практичну допомогу у визначенні спрямованості дій співробітників органу дізнання на вибір тієї чи іншої тактики збору первинних матеріалів.

Практика податкової міліції, а також наукові дослідження у цьому напрямі свідчать про низький рівень підготовки співробітників податкової міліції, які займаються збиранням первинних матеріалів. На це, по-перше, вплив відсутність досвіду роботи. У підрозділах податкової міліції працює значна кількість осіб, стаж практичної роботи яких не перевищує одного року. Певною мірою на цей процес також впливає високий рівень плинності кадрів. По-друге, дані статистики та опитування свідчать про низький рівень необхідних правових знань співробітників податкової міліції. Значна більшість співробітників, які займаються збором первинних матеріалів, не мають юридичної освіти та не володіють відповідними методиками. На цей процес впливає також рівень спеціальної підготовки у відомчих навчальних закладах, під час початкової підготовки та перепідготовки кадрів, а також службової підготовки підрозділів податкової міліції.

Співробітник слідчого підрозділу, на якого покладені обов'язки надання консультацій та контролю за збором первинних матеріалів, з самого початку повинен оцінити первинні матеріали на предмет наявності судової перспективи. Практика свідчить, що у багатьох випадках за матеріалами, що направляються у слідчі підрозділи, приймається рішення про відмову у порушенні кримінальної справи. На збір матеріалів витрачається значна кількість часу, а результат практично відсутній. На ліквідацію цих недоліків і повинна бути спрямована діяльність осіб, на яких накладені обов'язки щодо контролю за процесом збору первинних матеріалів. Вони можуть, разом із співробітником, що займається їх збором, проаналізувати первинні матеріали, визначити наявність судової перспективи та спланувати проведення тих чи інших перевірочних заходів. Ця діяльність повинна носити безперервний характер і проводитися з моменту отримання оперативної інформації до моменту порушення кримінальної справи за наданими первинними матеріалами до слідчих підрозділів.

Особистий досвід у цьому напрямі та проведені дослідження свідчать про високий рівень ефективності такої форми взаємодії органів дізнання та слідства. Як правило, у таких випадках надається практична допомога у:

- 1) визначенні кримінально-правової кваліфікації діяння;
- 2) наявності у матеріалах достатніх даних про склад певного злочину, передбаченого кримінальним законом;
- 3) розробці програми збору первинних матеріалів;
- 4) аналізі первинних документів та документів бухгалтерського обліку;
- 5) виборі тактики проведення окремого заходу чи дії, пов'язаної зі збором первинних матеріалів (отримання, витребування документів бухгалтерського обліку; отримання пояснення платників податків чи інших осіб тощо);
- 6) визначенні спрямованості та змісту документального дослідження суб'єкта підприємницької діяльності;
- 7) аналізі змісту первинних матеріалів та достатності їх для прийняття рішення про порушення кримінальної справи тощо.

Розглянутий перелік дій дозволяє отримати слідчим підрозділам матеріали, які мають певну судову перспективу. Слідчі підрозділи повинні бути зацікавлені у використанні такої форми взаємодії з органом дізнання. Вона дозволяє отримати повні за змістом матеріали та ефективно їх використати у ході досудового слідства. Проведене опитування співробітників оперативних та слідчих підрозділів податкової міліції з усіх регіонів України практично свідчить про відсутність застосування такої форми взаємодії, що відповідно негативно впливає на результативність діяльності. В окремих підрозділах така форма взаємодії застосовується лише епізодично.

Зазначений вище порядок взаємодії органів дізнання та слідства податкової міліції певною мірою вирішує частину проблем, що виникають на етапі реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Реалізація (легалізація) таких матеріалів має спрямування на вирішення питання про порушення кримінальної справи у випадку наявності достатніх даних, які свідчать про ознаки (склад) злочину. Для організації такої діяльності у повному обсязі може бути застосована форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, яка розглянута вище. Співробітник оперативного підрозділу, який проводить оперативно-розшукові заходи та встановлює оперативну інформацію про обставини вчинення злочину, може звернутися до слідчого підрозділу за наданням відповідної методичної та консультативної допомоги. Без розкриття сутності оперативної інформації, її джерел доводяться дані про зміст злочинної діяльності до особи, яка займається організацією взаємодії з органом дізнання щодо збору первинних матеріалів. Залежно від змісту фактичних даних та складності завдань у ході застосування такої форми взаємодії може бути отримана практична допомога у:

- 1) визначенні судової перспективи наявних оперативних матеріалів та кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння;
- 2) розробці тактики та спрямування оперативно-розшукових заходів;
- 3) формі реалізації оперативних матеріалів про злочини, що входять до підслідності податкової міліції;
- 4) достатності матеріалів оперативно-розшукової діяльності для вирішення питання про порушення кримінальної справи;
- 5) визначенні програми збору первинних матеріалів та необхідності проведення документального дослідження діяльності суб'єкта підприємництва;
- 6) визначенні тактики проведення окремих перевірочних заходів;
- 7) визначенні форми та засобів прикриття джерела отримання оперативної інформації тощо.

Розглядаючи проблему взаємодії органів дізнання та слідства податкової міліції, слід також приділити увагу питанням впливу структурної побудови на рівень організації та результативності діяльності цих підрозділів. Мається на увазі необхідність у створенні структурних підрозділів (за рахунок існуючої штатної кількості співробітників), які будуть безпосередньо займатися збором первинних матеріалів про ухилення від сплати податків та інші злочини, що входять до підслідності податкової міліції. Такі зміни дозволять створити відповідну спеціалізацію співробітників, звільнити їх від необхідності проведення оперативно-розшукових заходів та певних

показників цієї діяльності. У 94 % випадків опитані співробітники оперативних підрозділів податкової міліції зазначили про необхідність введення структурних підрозділів, які будуть займатися безпосередньо збором первинних матеріалів. Співробітники ж оперативних підрозділів будуть забезпечувати оперативний супровід цієї діяльності.

Окремого розгляду під час взаємодії органів дізнання і слідства податкової міліції потребує проблема надання результатів оперативно-розшукової діяльності для ознайомлення слідчому. Як свідчить практика діяльності не лише податкової міліції, а й інших правоохоронних органів, та матеріали опитування, у 86 % випадків у розпорядження слідчого надається не повний обсяг матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Мається на увазі надання лише змісту матеріалів без розкриття джерел оперативної інформації. Це викликано у багатьох випадках недовірою до діяльності слідчого з боку співробітників оперативних підрозділів та навмисним приховуванням змісту певної інформації.

Результати оперативно-розшукової діяльності можуть бути:

- 1) приводом та підставою порушення кримінальної справи;
- 2) використані для підготовки та проведення окремих слідчих дій;
- 3) використані у доказовому процесі тощо.

Матеріали, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, надаються у розпорядження слідчого за ініціативою органів, що їх проводили або як результати виконання окремого доручення слідчого. Якщо результати оперативно-розшукової діяльності є приводом для порушення кримінальної справи, вони повинні містити достатні дані про обставини вчинення злочинного посягання: а) де, коли, при яких обставинах і ознаки якого злочину були встановлені; б) відомості про осіб, які скоїли зазначений злочин; в) дані про сліди злочину (документи, предмети тощо). Зазначене означає, що на підставі наданих матеріалів оперативно-розшукової діяльності можливо прийняти рішення щодо наявності ознак злочину.

У разі, коли результати оперативно-розшукової діяльності використовуються для підготовки і проведення слідчих дій, вони повинні містити дані про:

- 1) осіб, які переховуються від слідства та суду;
- 2) можливі джерела доказів у кримінальній справі;
- 3) осіб, які можуть бути свідками у справі;
- 4) місцезнаходження доказів (документів, предметів тощо);
- 5) місцезнаходження грошових коштів та цінностей, щодо яких може бути накладено арешт;
- 6) поведінку учасників кримінального судочинства, на підставі чого може бути вибрана тактика проведення окремих слідчих дій та в цілому застосована оптимальна методика розслідування.

Оперативно-розшукові дані, які надаються у розпорядження слідчого для використання їх у процесі доказування, повинні відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства щодо процесу збору доказів, їх оцінки та використання у кримінальному судочинстві. Надані у розпоряд-

дження слідчого оперативно-розшукові матеріали (результати оперативно-розшукової діяльності) повинні містити відомості про: 1) обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі; 2) джерела (предмети, документи) цих відомостей; 3) дані, на підставі яких може бути перевірена у кримінальному судочинстві надана інформація.

Надання результатів оперативно-розшукової діяльності у розпорядження слідчого повинно супроводжувати дотримання відповідної процедури документообігу. Передавання інформації не повинно розкривати відомостей про: 1) використані при проведенні оперативно-розшукових заходів сили, засоби, джерела, методи ОРД; 2) осіб, які співробітничали із оперативними підрозділами та надали інформацію; 3) осіб, які на конфіденційній основі введені у злочинну групу тощо.

Для належної організації діяльності оперативних підрозділів податкової міліції (як і інших правоохоронних органів) необхідно розробити відповідний нормативно-правовий акт (положення, інструкцію) щодо надання у розпорядження слідчого (прокурора, судді) результатів (матеріалів) оперативно-розшукової діяльності. Такий нормативний акт повинен містити наступні положення: 1) поняття результатів оперативно-розшукової діяльності; 2) мета надання даних ОРД; 3) посилання на нормативно-правову базу, яка визначає можливість надання результатів ОРД; 4) перелік та зміст матеріалів, які надаються у розпорядження слідчого (прокурора, судді) у разі: а) порушення кримінальної справи; б) підготовки і проведення окремих слідчих дій; в) використання у доказовому процесі тощо; 5) порядок надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності та відповідний документообіг; 6) зміст документів, на підставі яких здійснюються надання у розпорядження слідчого (прокурора, судді) результатів оперативно-розшукової діяльності; 7) заходи щодо захисту джерел оперативно-розшукової інформації тощо.

У цьому напрямі може бути використаний досвід діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів Російської Федерації. Такі органи у своїй діяльності використовують положення Інструкції про порядок надання результатів оперативно-розшукової діяльності органу дізнання, слідчому, прокурору або в суд [2, с.40–42].

Організація взаємодії та координації діяльності органів дізнання та слідства податкової міліції викликає необхідність розробки спеціального відомчого нормативно-правового акту, присвяченого цьому питанню. Певною мірою окремі питання взаємодії органів дізнання і слідства податкової міліції урегульовані в наказі ДПА України від 04.06.2002 № 263 “Про взаємодію між підрозділами органів державної податкової служби України при організації документальних перевірок юридичних осіб”. Однак через специфічність питання та складності вирішення завдань, які стоять перед цими підрозділами, необхідне детальне регламентування спільних дій. Нормативний акт про організацію взаємодії та координації діяльності органів дізнання та слідства податкової міліції має містити такі положення:

1) загальні положення: а) завдання взаємодії; б) нормативно-правове забезпечення спільних дій; в) головні принципи взаємодії; г) головні організаційні форми взаємодії;

2) взаємодія під час виявлення та розслідування злочинів, що входять у підслідність податкової міліції: а) визначення порядку здійснення спільних дій під час виконання оперативно-розшукових заходів та проведення слідчих дій; б) визначення функціональних обов'язків слідчого та співробітника оперативного підрозділу у ході здійснення спільних заходів;

3) контроль за розкриттям і розслідуванням злочинів та за ефективністю здійснення спільних заходів: а) визначення підрозділів та співробітників, які будуть здійснювати контроль спільної діяльності органів дізнання та слідства у ході виявлення та розслідування злочинів, що входять у підслідність податкової міліції; б) визначення конкретних дій та заходів у ході контролю за здійсненням спільних дій;

4) взаємодія органу дізнання та слідства під час дослідчої перевірки, збору первинних матеріалів, реалізації матеріалів оперативної розробки на стадії порушення кримінальної справи: а) конкретні дії та заходи, які виконуються під час збору первинних матеріалів та порушення кримінальної справи; б) критерії оцінки готовності оперативних матеріалів для порушення кримінальної справи; в) порядок повернення первинних матеріалів для опрацювання; г) порядок вирішення неузгоджених ситуацій між слідчими та оперативними підрозділами; д) планування роботи; е) організація роботи слідчо-оперативних груп тощо;

5) оцінка результатів спільних заходів органів дізнання та слідства податкової міліції: визначаються критерії ефективності взаємодії, відповідна звітність та порядок її надання.

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів податкової міліції є центральною ланкою діяльності щодо протидії злочинам, які входять у її підслідність. Від того, наскільки вона буде організована, залежить в цілому ефективність діяльності цього правоохоронного органу. Необхідно звести до мінімуму певні розбіжності у критеріях та показниках оцінки роботи оперативних та слідчих підрозділів. Це дозволить працювати зазначеним підрозділам у напрямі досягнення єдиної мети.

Список літератури: 1. Матусовский Г.А. Экономические преступления: Криминалистический анализ. Х., 1999; Коновалова В.Е. Групповой метод расследования // Законность. 1995. № 7; Коновалова В.О., Матусовський Г.А., Шепітько В.Ю., Глібко В.М., Дудніков А.Л. Криміналістика: Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студ. юрид. вузів і фак. /Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Академія правових наук України / В.Ю. Шепітько (ред). Х., 1998; Федченко В. Про обсяг повноважень слідчого при провадженні досудового слідства у складі групи // Підприємництво, господарство, право. 2002. №5; Селезнев М. Взаимодействие следователей и органов дознания // Законность. М., 1996. № 6; Бекишев Д.К. Взаимодействие органов дознания и следствия стран СНГ при расследовании преступлений: Автореф. дис. канд. юрид. наук / НИИ МВД Рос. Федерации. М., 1996; Мещерякова Е.В. Взаимодействие следователя прокуратуры и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность // Российский сле-

дователь. 2002. № 5. 2. Бюллетень нормативных актов Федеральных органов исполнительной власти. 1998, 14 сентября. № 23.

Надійшла до редколегії 02.08.03